

Brāļu draudze Melānijas Vanagas rakstos - tās sākumi, 18. gs.raksturojums M.Vanagas darbos .

Ievads

“Tur, arhīvu krēslā, kur nekāda atmiņa vairs neiespīd, aizmirsti tumst nevienam vairs nezināmi mūži, mani un daudzu mūsu aizmirsti bijuši zemei pieplacināti zemnieki, kuri laiku pa laikam spēcīgi piecēlušies, iztaisnojušies un ...atkal pakrituši, saļimuši svešo iebrucēju pārspēkā. Cēlušies un krituši un .. ceļas atkal..

Kas tur likteņu, siltas dvēseļu elpas! Tā ir pati īstā vēsture, kam vajadzīgi paši labākie vārdi!

Tur ir viss 17.gadsimts –Zviedru laiki Vidzemē, ar visu labo, ko nesa šie laiki, bet arī ar vilkaču ēnām un raganu sārziem. Āraišu pusē vien ir 2 Karātavu kalni. Nelīdzēja nekādi spaidi un sodi, ļaudis tāpat zagšus pulcējās zem veciem svētozoliem gan savos gadskārtu svētkos, gan ģimenes svinībās. Sermuļu un apkārtnes svētbirze bija tagadējā Jāņu kalnā, kur slepus pulcējās gan Līgo, gan Pļaujas svētkos, gan laulājās, gan kristīja bērņus. Bet baznīcas ķesteris to uzoda, un daudzi saņēma “pelnīto sodu”pie baznīcas kauna staba. Mūsu svētbirzi lika nocirst. No tiem laikiem palika tikai Alaiņu svētozols.

Tur ir baigie 18.un 19.gadsimti – krievu laiki. Tur ir tikpat baigs 20.gadsimts. Izsiroti ap 400 gadiem savu senču saulē un aizsaulē – gan pa lielām un taisnām vēstures trasēm, gan pa sentēvu māju kājtaciņām, pa izdangātiem klaušu un kapsētas ceļiem. No kapu uzrakstiem, senrakstiem, dienasgrāmatām esmu izcēlusi daudz nevienam vairs nezināmu notikumu un patiesību, kas skaidro pagātņi un ne vienmēr tikai viennozīmīgi arī pašu īsto vēsturi, “ tā saka M.Vanaga(M.Vanagas muzejā ir M.V. radu rakstu ruļļa kopija, kur ir uzskatāmi redzami šie četri gadu simti)

Par zemnieku stāvokli

18.gs. bija smagākais un tumšākais latviešu nebrīvības vēsturē. Dzimtbūšana bija sasniegusi savus kalngalus. Latviešu dzimtcilvēks nonāca dzīves pašā malā. Āraišu mācītājs rakstīja, ka tikai ārkārtējas nabadzības spiests latviešu zemnieks staigājot tik rupjās un netīrās drēbēs un neceļot istabu kaut ar vienu stiklu.

Zemnieki pazaudēja visas zviedru laika tiesības un atvieglojumus. Tie atkrita atpakaļ poļu laika stāvoklī – palika atkal par kunga īpašumu ar miesu un dvēseli, ar mantu un ar savu dzīvību.

“Važas latviešiem griezās līdz pat dvēselei,” tā Garlibs Merķelis

Sākās dzimtnieciskās saimniecības krīzes laiki, kad dzimtļaudis, kaut bailīgi, jau sāka vērsties pret pastāvošo kārtību,bet kungi “sāka sajūst vulkānu zem kājām”.

Tomēr vēl jāpaiet vairāk nekā simts gadiem, lai kaut kas mainītos.

Kā zemnieku plēsa muiža – zemniekiem bija jāapstrādā un jānokopj visi lielie muižas lauki, bija jāiztiek ar savu pārtiku, barību zirgiem, ar saviem darba rīkiem, ar savu pusbadu un darbdienu skrandām.

Un mācītājiem neinteresēja, kas notiek ar draudžu locekļiem. 1730.gadā, kad nevienai Āraišu draudzes zemnieku dzīvojamajai ēkai vēl nebija stikla logu, mācītāja Hāna rijai un klētij draudze ielika stikla logus, lielajā zālē iemūrēja melnu podiņu krāsni. Dažus gadus vēlāk – putnu kūti, ledus pagrabu un brūzi. Katra mācītāja lopus

kūts bija daudz piemērotāka cilvēku dzīvošanai kā zemnieku bezlogu, bezskursteņa, bezgrīdu rijas.

Slimības

Līdz ar vācu ienākšanu 13.gs sākās arī viena no postošākajām slimībām – mēris.

Pirmais vilnis jau 13.gs.sākumā, 16.gs vidus – jauns mēra vilnis, 17.gs pirmā puse - atkal mēris, 18.gs sākums - atkal mēris, no jauna krievu okupācija un mēris.

18.gs. sākumā Āraišu draudzē mērī nomira 927 cilvēki, pilnīgi tukšas 47 mājas, un tās M.Vanaga ir uzskaitījusi.

Tikpat daudz kā mēris un vēl vairāk, un ilgstošāk mūs nīdē vācieši, krievi, zviedri, poļi, mainīdamies – te viens, te otrs. Melānija Vanaga raksturo katru no šiem iekarotājiem.

Zemnieki bija bez jebkādām tiesībām – tie tiek nodoti muižas tiesai, sodu likumi atļauj spīdzināšanu, tiek celtas karātavas.

Melānija Vanaga raksta par 1705. gadu- Vidzemē vairs nav ko postīt.

1705.gadā grāfs Šeremetjevs caram sūtīja ziņojumu: “Ieņemtā zemē nav vairs ko postīt. No Rīgas līdz Valkai visas pilis ir sagrautas, viss izpostīts. Tik šur tur vēl pa muižai stāv pie jūras. Kur lai lieku gūstekņus? Sūtīšanai uz Maskavu nepietiek sardzes.”

Slimības, neražas un bada gadi, muižu un baznīcu vara ir savu paveikusi.

Kaut kam ir jāmainās.

M.Vanaga turpina – 1708.gada vasara bija ļoti lietaina un rudens ar agrām salnām.

Sākas bads. Un vēl – 1708.gads22. oktobris Cēsu tiesa notiesā un uz sārta sadedzina kā burvi Oto Kalnēnu.

Kaut kam ir jāmainās.

Jau zviedru laikos, kad nodibināja pirmās draudzes skolas, tika plānots sagatavot arī latviešu skolotājus, bet kungi labis prātis negribēja zaudēt nevienu dzimtcilvēku, tāpēc arī vēlāk, krievu laikos, lielākā daļa skolotāju bija vācieši, kuri vairāk strādāja baznīcai nekā skolai, runāja sliktā latviešu valodā.

Bija noteikums, ka arī pie muižām jādibina skolas zemnieku bērniem, bet tas nekur netika īstenots. Nebija taču, kas strādā šajās skolās. Izglītotu latviešu nebija. Vienīgi Hallarti Valmiermuižā 1725.gadā nodibināja pirmo muižas skolu savu zemnieku bērniem, kur tiem deva brīvu ēdienu, apģērbu un grāmatas, un skolēni dzīvoja skolā.

1730.gadā tur jau bija 100 skolēnu un 4 skolotāji. **Valmiermuižas Hallarti bija vācu Brāļu draudzes locekļi, kuri šo ideju centās iedzīvināt arī Vidzemē.**

(I.L.piezīme -vēstures notikumu virzībā izcila nozīme ir personībām.Tāda bija arī ģenerāliene Hallarte un Dāvids- par viņiem vēl arī M.Vanagas rakstos un tagad, protams, ļoti daudz internetā)

Darbības pamatā jau tā pati kristīgā mācība, Bībeles stundas, dziedāšana, bet pavisam cita attieksme pret cilvēku.

Pamazām pievilka viņu vienkāršā attieksme atšķirībā no muižu kungiem, brāļu mīlestība, kaut arī tie bija vācieši un slikti runāja latviski. Bet viņi mācījās runāt latviski.

Dvēseles kļuva arvien kārākas, un tiklīdz ļaudis sestdienās un svētku priekšvakaros tika atlaisti no darba, viņi nāca lieliem bariem, dziedādami ceļā savas mīļākās

dziesmas. Gāja pat pa pārdesmit verstu tālu uz saiešanu. Ļaužu sirdis bija aizkustinātas.

Un seko notikums, izcils notikums – ar Brāļu draudzes rūpēm Valmierā tika nodibināta pirmā latviešu skolotāju sagatavošanas iestāde. Skolotāju seminārs 1738.gadā uzņēma pirmos 40 audzēkņus, kuru vidū ir arī mūsu Gavēņu Andža. Šī privātā iestāde pastāvēja tikai 5 gadus, 1743.gadā to slēdza, jo - ne muižniekiem, ne baznīcai Brāļu draudžu darbība aplam nepatika.

Muižnieki sākumā domāja, ka Brāļu draudzes mācība padarīs zemniekus padevīgākus un ar tiem varēs vēl vairāk rīkoties pēc savas patikas. Bet izrādījās, ka Brāļu draudzes kustība kļuva tieši bīstama muižniekiem, un vispirms jau sava nacionāla rakstura dēļ. Brāļu draudzes nevis veidoja, radīja pašapziņu, bet palīdzēja to no jauna modināt.

Par Brāļu draudzi un Vaitiņiem, un Gavēņu Andžu

1730. gados arī mūsu pusē sākās Brāļu draudzes saiešanas. Tās ātri iegājās arī Āraišu draudzē, kur saiešanas notika Rāmuļu Ķēsās no 1801.gada, Ruckas Dzērvēs, Spāres Dzērvēs no 1798.gada, Smīdēs Amatas līcī no 1773.gada, Īlakās, Vaitiņos, Daudziešās, Venčos, Viesītēs no 1790.gada.

Brāļu draudzes attīstība Āraišu draudzē bija cieši saistīta ar Vaitiņu māju vēsturi, jo Vaitiņos brāļu saiešanas notika ilgāki par pusotra simta gadu.

Īsi par Vaitiņiem

1704.gadā zviedru karalis izsludina, ka no saviem pavalstniekiem pieņem aizdevumus kara vešanai pret krievu. Ar to dzimteilvēks var izpirkt pat brīvību. Vaitiņu Juris 1704.gada 14.oktobrī zviedru ķēniņam aizdod 225 vecdalderus un kļūst par savas mājas ķīlu īpašnieku, tas nozīmē, ka viņš iegūst pilnīgu neatkarību no muižas. Šādu brīvzemnieku Āraišu draudzē nav daudz- uz vienas rokas pirkstiem skaitāmi.

No tā laika šos Vaitiņus sāka saukt par Leimaņ(brīviem)Vaitiņiem.

Brāļu draudžu sarunu tematika jau pieminētajās saiešanu vietās bijusi visdažādākā. Pārsvārā ļoti sadzīviska, pietuvināta cilvēku izpratnei un vajadzībām, ar lielu vēlēšanos nevis nosodīt, bet uzklaut, saprast un mudināt uz cēlām lietām un izglītot, izglītot.

Notikušas pārrunas par latviešu dabu, kāda tad tā ir – pirmatnējības un dabiskas vientiesības raksturs saistībā ar rupjību, mežonību, juteklīgu nesavaldību. Tā tika raksturots mūsu sencis. Un tūlīt seko skaidrojums, kāpēc tā – zemnieku dzīves grūtības, pilnīgs beztiesīgums, smagi materiālie apstākļi.

Kaut uz brītiņu cilvēki Brāļu draudžu saiešanās varēja atraisīties no kungu aizbildniecības.

Kas tad bija runātāji- sacītāji Brāļu draudzēs? Mūspusē daudzās saiešanās sacītājs tētiņš bija Gavēņu Andža, kurš dzīvoja Vaitiņos. Gavēņu Andža tādēļ, ka Andža dzimis un uzaudzis Gavēņu mājās.

Ir beidzis Valmieras Skolotāju semināru. Viņam tajā laikā apmēram 30 gadi.

(I.L.piezīme - vēlos apgalvot, ka Andža ir viens no gaišākajiem prātiem, pašreizējākajiem cilvēkiem Āraišu draudzē 18.gs.).

Viena no pazīmēm, ka Āraišu draudzē strauji attīstās Brāļu draudzes kustība, bija tā, ka strauji kritās baznīcēnu skaits.Mācītājs Stauve 1740.gada 30.oktobrī baznīcas vizitācijas komisijai apliecina, ka viņš nezinot šīs pārmaiņas cēloņus.

1740.gada 1.novembrī Gavēņu Andžu pārbaudīja baznīcas vizitācijas komisija Āraišos – lasīšanā, burtošanā un dziedāšanā. Atzina, ka balss laba un ka viņš prot arī rakstīt. Pēc tam Andžu iecēla par Āraišu draudzes skolotāju un atgādināja būt uzcītīgam mācīšanā, lai varētu atbildēt Dieva priekšā. Gavēņu Andžam tika pateikts, ka no dzimtajiem gan viņu nevarot izslēgt. Skolotājs - dzimtilvēks, nebūvš cilvēks. Bet kur noturēt skolu? Vecajā skolas rijā ir tumšs, auksts, dūmi un tvaiks, vecāki negrib laist bērnus skolā. Spāres muižā skolas vajadzībām ticis ierādīts pagrabs.

1741./42.gada ziemā, zemniekiem uzstājoties ar Vaitiņu Jāni priekšgalā, Cēsu pils barons Mengdens atļāva Gavēnim uzsākt skolu spārēniešu brīvzemnieka Vaitiņu Jāņa mājā. Mācīja lasīt, kaķisma vārdus, dziedāt un pātarus. Rakstīšana tad bija vēl vāciešu priekšrocība. Skolēni savukārt mācīja atkal citus pa mājām. (I.L.piezīme – apbrīnojami tālredzīgi un labi. Vidzemes pusē lasītpratēju skaits 18.gs liels-apt. 80%), Bībeles un Dziesmu grāmatas ir katrā mājā, vēlāk arī kalendāri)

Tādas skolas bija arī vairākās citās mājās – Kalnlielmārcos un Venčos.

(I.L. piezīme – M.Vanagas rokrakstu grāmatās – P.Rubja zīmējumu fotogrāfijas)

Ar visām Cēsu un Valmieras novada skolām, kurās mācīja Valmieras pirmā Skolotāju semināra audzēkņi, saistījās arī Brāļu draudzes kustība, kas izjuta spēcīgu vajāšanu gan no muižas, gan baznīcas puses. Cilvēki nekļuva pazemīgāki, gluži otrādi.

“Līdz Lieldienām Andža tad nu mācīja caurām dienām bērnus, bet piektvakaros vēlu naktī Vaitiņi pārvērtās par viduspunktu, kur saplūda apkārtnes zemnieki, sevišķi puīši un meitas uz sapulcēm, pie Gavēņu Andžas uz mācību.

Arī citos vakaros viņš meklētājiem bija pieejams. Tie piedauza pie loga, Andžs uzceļas un ielaiž tos uz sarunām. Arī parasto sapulču laikā viņš kambarī sarunājās ar atsevišķiem pulciņiem. **Kad mācītājs apprasījās par viņa darbu, Andža atbildēja, ka Dievs gribot, ka viņš mācītu ļaudis un viņš lūdzot, lai Dievs viņam dotu tik daudz spēka, lai varētu izturēt dienu un nakti.”**

Arī Vaitiņu Jānis darbojās ar Andžu roku rokā.

1742.gada 29. aprīlis. Tā bijusi ceturtdiena, mācītājs Stauve paņēmis līdzī Inķu Jēkabu un Ģevēku Jāni un aizgājis uz Īļaku saiešanu.

Matīss Kaudzīte raksta:

“Viņu ierašanās sākumā sacēlusi uztraukumu un daudzi pabēguši. Pretim iznākuši Vaitiņu Juris un Raudavīšu Jānis, kuriem mācītājs paskaidrojis, ka viņš atnācis tikai paskatīties.”

Pēc tam atkal visi salasījušies kopā, iedeguši skalu un stāstījuši mācītājam, ka viņi te sanākot kā brāļi viens otram savas sirdis izkratīt. Pats Vaitiņu Jānis, kurš sēdējis kaktā tumsā un kuru mācītājs pazinis pēc balss, gan paņirgājies, ka viņš pirms baznīcas kārtīgi pieēdoties un tikai tad atceroties, ka vajagot arī Dievu lūgt.

Pēc tam sākušās runas un dziedāšana. Tad runājuši Raudavīšu kalps Jānis, Priedes Juris, Astīšu Pēteris un Īļaku Juris. Vēlāk Stauve uzzinājis, ka kambarī visu laiku bijis arī Gavēņu Andža. Kad Stauve aizgājis (viņš izturējies no deviņiem līdz -pusvieniem naktī), tad Gavēņu Andža turējies pamācības līdz gaišai dienai. Tam pašam Raudavīšu Jānim par baznīcas neapmeklēšanu mācītājs Stauve draudējis ar sodu, Jānis atbildējis : “Mīļo mācītāj, esiet tik labi un parādiet man mīlestību, apsūdziet mani, kur gribat, tad es būšu cienīgs ciest Jēzus labā.”

1742.gada 18.jūnijs, svētdienas pēcpusdienas saiešana un atkal Īļakās. Tur ieradušies mācītāja uzticības vīri, bet ļaudis tos uzņēmuši naidīgi – nu nākot vella kalpi, nu saspārdīšot Īļakas ar pērkonu un uguni. Šī sapulce notikusi pagalmā, jo bijis daudz cilvēku un arī bērni. Runājuši par viltus praviešiem. Notikusi arī atklāta grēku sūdzēšana. Pamācības teikuši Stiķenu Mārcis un Benča Laurs.

Saiešanu apmeklēšana drīz vien visiem kļuvusi par sirds lietu. Kad mācītājs Stauve ļaudīm atgādinājis par atraušanos no baznīcas, tie atbildējuši: “Lai man darītu ko darīdami, es neatraušos no sapulcēm.”

Kad Rencēnu muižas meita prasījusi Gavēņu Andžam, ko lai dara, jo kungs viņu nelaižot uz Vaitiņu saiešanām, skolotājs atbildējis: “Lai kungs ar sistu miesu, viņš nevar sist dvēseli, nāc tik šurp!”

Kungs tiešām arī Annu nežēlīgi sitis, bet Anna izcietusi un uz sanāksmēm gājusi. Tikai beigās gan kungam teikusi, ka aizbēgs pavisam, ja viņu turpinās sist. Tad kungs sācis pievaldīties.

Kad mācītājs pēc kunga sūdzības rājis Rencēnu Annu par skriešanu uz Vaitiņu sapulcēm, Anna atbildējusi, ka sirds viņu tur dzen un viņai tur jāiet.

Atbalsts Brāļu draudzei bija liels.

Kad 1742.gada 2.jūlijā Cēsīs apglabāts Daudziešu Ansis (Brāļu draudzes sacītājs), kapsētā saplūduši ap 1000 cilvēku, arī no citām apkārtējām draudzēm.

Kas notika? Vai dumpinieciskais gars tika modināts?

Vai tautaspašapziņa kļuva stiprāka, vai tauta kļuva gudrāka? Vai jutās vairāk vienota? Jā!

Vai bija vieglāk dzīvot? Nē!

Vai zemnieki pretojās? Jā!

Viņi mēģina meklēt taisnību. Pilsmuižas zemnieki uzraksta sūdzību par savu stāvokli un beztiesiskumu Katrīnai Lielajai. Tas ir jau 1776.gada 10.jūlijā, bet 1777.gada 30.aprīlī pie Cēsu un Āraišu baznīcām šos zemniekus par biedinājumu citiem soda. Arvien vairāk un vairāk zemniekus plēsa krievu kronis, vācu muiža un vācu baznīca. Un tomēr- lai cik stipra un mežonīga bija muižu vara, latviešu zemnieku tā galīgi nevarēja saliekt. Latvietis dziļi cieta vislielākās mokas, bet drosmi, cīņas spar un ticību brīvībai nezaudēja. Šīs īpašības viņu izsargāja un glāba visus melnos svešu varu gadsimtus.

Pašu vāciešu vidū, muižnieku, mācītāju vidū ir cilvēki, kuri izprot vārdos neizsakāmo netaisnību un cenšas ko darīt.

Arī paši baroni raksta krievu valdībai, piemēram, Aizkraukles barons Šulcs raksta: “Zemniekam dzīvība kļūst par nastu. Tie padodas izmisumam, dzer, bēg, iet nāvē. Tas tā vairs nevar turpināties.”

Mūžībā aiziet arī Gavēņu Andža. Par viņu Āraišu draudzes mācītājs Bērents savā grāmatā: “Āraišu baznīca un draudze 700 gadu gaitā” raksta:

“Vecais, krietnais skolmeistars nomira 1782.gadā.”

(I.L. piezīme -tie ir ļoti atzinīgi vārdi no vēsturnieka, stingra, bargā, draudzē ne īpaši cienīta mācītāja par Brāļu draudzes sacītāju, tautas gara uzturētāju Andžu Gavēni)

Bet Vaitiņu mājas un Brāļu draudzes saiešanas vieta paliek.

Pēc simts gadiem 1838.gadā nekas nav mainījies - Brāļu draudzes saiešanas Vaitiņu mājās turpinās. Pierādījums. 1838.gada Jurgos Pēteris un Marija Bites no Dzeņiem tika pārcelti uz Leimaņvaitiņiem par saimniekiem, viņiem piedzimst 7 bērni, meita Anna mirst jauna- tikai 20 gadi. Brāļu draudze kapsētā dziedājusi:

“Kā ābeli ziedēdamu

Dieviņš veda līgaviņu,

Lai tai tautas nelaupītu

Viņas zīļu vainadziņu.”(Lapiņa ar tekstu saglabājusies pie Pētera un Marijas mazmazmeitas Birzgaļu Alvīnas)

Arī brāļu sacītāji bijuši gan Vaitiņu vecie vīri, gan arī vēlākie Sermuļu radi – Vaitiņu Bites. Sacītājs – vecais Pēteris Bite(Sermuļu Marijas vīrs), vēlāk arī dēls Pēteris. Vecais Vaitiņu Pēteris bijis gan sacītājs Brāļu draudzes saiešanās, gan arī baznīcas pērminderis. Neskatoties uz mācītāja Vēriķa rūkšanu, viņš savā mājā Vaitiņos noturējis arī Brāļu draudzes saiešanas.

Vaitiņos ilgi gailējusi veco tradīciju uguns, un Bites jutušies atbildīgi, lai tā neapdzistu. Vaitiņos pa laikiem notikusi arī skola, un paši Vaitiņu vīri bijuši arī skolotāji.

Vaitiņos attiecīgi svinēja visas senās ievērojamākās dienas, katrai tika gatavoti attiecīgi ēdieni. **Vaitiņi ir piemērs tam, ka nav pretrunu, ka, lieliski viens otru papildinot, sadzīvo pagānisms(senču gudrība un tradīcijas)un kristus mācība.** Jāņus svinēja Dzirnu kalnā(uz kura senāk stāvējušas vējdzirnavas), zem kura Skujupē gulēja(un guļ joprojām) lielais Upurakmens, kuram arī senie Vaitiņu ļaudis ne mazums zieda nesuši.

Šajās saiešanās ļaudīm radās izdevība satikties arī ar tālāku māju ļaudīm.

Šajās saiešanās nereti sanākuši pat pa 200- 300 cilvēku. Pat pēc grūtā muižas darba ļaudis labprāt vēl gājuši uz saiešanām un sevišķi jauni.

Tās notikušas sestdienās no 8 vai 9 vakarā līdz pusnaktij un vēl ilgāk.

Putnu Jānim sieva un vedekla atstājušas mājā mazu bērnu un pašas prom uz Vaitiņiem. Putnu Jāņa sievieši, pārnākuši no saiešanas, teikuši, ka tas baznīcas mācītājs esot sūdos metams.

Arī pats Vaitiņu Jānis arvien vairāk atrāvās no baznīcas.

Arī Rāceņu ļaudis sakot, ka baznīcā tikai salmus kuļ un pelavas kaisa, bet brāļos tikai atrodot tos īstenos graudus. Rāceņu Jānis vairs nevarot dabūt nevienu no saviem bērniem uz baznīcu, tie visi prom uz saiešanām, pat pa 7 cilvēki no mājas.

Zīparu Mārcis sakot, ka viņam vairs mājā miera neesot. Tāpat Ruckas saimniece Cipule pilnīgi noliedza baznīcu.

Viens no mūspuses izglītotiem cilvēkiem 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā bija Pauls Rubis

“Pauls Rubis dzimis 1879.gadā Drabešos, daudzpusīga, harizmātiska personība – prasmīgs daiļamatnieks, cienījams valstsvīrs,” tā par viņu Aigars Pilenieks

Un Pauls Rubis raksta: “Citi svētdienās labprāt gāja uz Vaitiņu vai Smīdes Brāļu draudzes saiešanu, kur dievvārdus noturēja saprotamāki, pie tam, bieži atsevišķi veciem cilvēkiem, puisiem, meitām, bērniem. Te runātāji prata ļaužu sirdis saistīt un sildīt.”

Doles Mārča mazmeita Elīna Eglīte stāstīja, ka Brāļu draudzes saiešanas notika arī Spāres Doles 1.pakāpes pamatskolā, tā ir ēka, kura celta 1871.gadā uz blakus esošo Vecdoļu māju zemes. Elīna arī turpina, ka Mārcis centies būt vienmēr labs ar Spāres

Šuberta lielmāti. Vasarā licis bērniem lasīt visādas ogas un nest uz muižu. Pats gājis līdz un pa ceļam katreiz stingri piekordinājis nobučot lielmātei roku. Bērni ogas gan atdevuši, taču roku bučot neparko.”(I.L.piezīme - bērni atskās bučot roku – es to skaitu par savas apziņas esamību, pašcieņas esamību)

M.Vanaga turpina: “Dolestēvs, tā mēs viņu saucām Sermuļos, tāpat kā viņa tēvs Mārcis bijuši arī Brāļu draudzes sacītāji. (tās ir 19.gs. beigas un jau 20.gs. sākums), saiešanas vadījuši gan turpat pašu mājā Dolēs, gan pagastmājā- jaunā Doles skolas otrā galā un vēlāk nabagmājas lielstabā, kad tā uzcelta.”

Baznīcas attieksme pret Brāļu draudzi

Baznīca arvien vairāk sāka vajāt Brāļu draudzi ar nolūku, “lai baznīcai un zemniekiem atkal tiktu atjaunots miers un tiktu izbeigta kaitīgā nošķiršanās un šķelšanās, un citi tiktu biedināti no tamlīdzīgām neatļautām saiešanām”.

Arī Āraišu Stauve baznīcas vizitācijā žēlojās, ka viņa draudzē Brāļu draudzes sacītāji visi esot tikai skaidri latvieši un neliekoties ne zinīs par baznīcas vizitācijas komisijas aizliegumu mācīt bez atļaujas.

Skaidrs, ka, iznīcinot Brāļu draudzes, paliktu pilnīgi neskartas muižnieku privilēģijas laicīgā un garīgā pārvaldībā.

Mācītājiem un muižniekiem šī svētīgā Brāļu draudzes lieta nemaz nepatika, un tie panāca Brāļu draudžu slēgšanu. Bet šī kustība bija tik dziļi ietekmējusi ļaudis, ka tie tāpat slepus salasījās vecajos saiešanu namos.

Baznīcu vizitācijas jeb pārbaužu protokoli ir ierakstīti arī baznīcu grāmatās. Šajos protokolos atzīmēts, cik draudzē ir lasītpratēju, cik pagānu, kas neiet baznīcā (tādu bijis maz, jo baznīca katram bija obligāta), cik burvju un raganu draudzē, cik pagānisko svētbiržu, svētkoku, svētakmeņu atrasti un izpostīti, cik skolas bērnu un vēl citas ziņas, ko vizitācijas komisijai norādījis pats draudzes mācītājs.

1899.gada 10.novembrī tika dziedāts pie Spāres Doles nabagmājas. Bija sanācis liels pulks. No 1909.gada vairs nedzied, jo Spāres pagasts tai 1.maijā atņēma to lūgšanas namu. Jāpaskaidro, ka tas nebija nekāds lūgšanas nams, bet viens gals no jaunās nabagmājas.

Par Kaikuņām un Jēkabu Vīlipu

Kaikuņas ir veca māja, stāv pašā lielā Duceņpurva malā. Tās vēsture nolaižas līdz 1629.gada dziļumam. Kaikuņas piederēja Drabešu muižai.

Jēkabam Vīlipam ir māsa Jūde Vīlipa, kura apprecas ar Jaudzumu Mārtiņu Sīli.

1874.gada 23.aprīlī Jaudzumu Mārtiņš Sīlis iepirka Kaikuņas par dzimtu un atdeva tās dēlam Kārlim.

Kārlis bijis liels rakstītājs un kopā ar mātesbrāli Jēkabu Vīlipu esot atstājis daudzas dažāda satura piezīmes. Tā ir viņa dzīves hronika. Ieraksti nav tikai lietišķi, jaušama arī latvieša dvēsele, saziņa ar dabu.

Kārlis Sīlis raksta: “1894.gada aprīlī sāk ziedēt kārkli, un visas vītoli zortes iekš purvim bij pilli ar ziedim. Kāda tik katram bija perve, gan balti, dzeltēni, zaļi rozā, iesarkani. Citiem pavasarim tas nebija tā redzams. 1895.gadā mācītājs iedeva Bībeli, par ko samaksāju 1 rubli un 4.febrālī ienesu mājā.

1895.gada 14.septembrī tika iestādītas 558 zīles dobē pie pirts.

1895.gada 18.septembrī 8 kastaņi stādīti, 3 plūmes kauliņi, 10 ābolu sēklas utt.”

Par Jēkabu Vīlipu

Dzimis 1812.gada 24.augustā – miris 1897.gada 27.janvārī

Viens no latviešu grāmatniecības darbiniekiem

Jēkabs Vīlipsis bijis ļoti vispusīgs cilvēks. Viņš interesējies gan par mūziku, gan par mākslu, jaunāko tehniku, pārvaldījis vācu valodu, lasījis Bībeli, sacerējis pats sprediķus, bijuši arī tīri literāri darbi – dabas apraksti. Visa mūža laikā Vīlipsis bijis arī viens no sava veida aktīvākajiem baznīcas draudzes locekļiem, bet aktīvi iesaistījies arī Brāļu draudžu saiešanās.

Arī folklorā nepavisam nav sveša.

Jēkabs Vīlipsis beidza Āraišu draudzes skolu, 1829.gadā iesvētījās un aizgāja darbā uz Dubinskas muižu par stārstu. „bet 1839.gadā uz Drabešu muižu par mantzini (tomēr vietām lasu arī vārdu stārstas).

Drabešu muižas stārstas, liels grāmatnieks Jēkabs Vīlipsis no Cēsīm un Rīgas saņēma satīriskus dzejojumus un pamfletus, tos cītīgi pavairoja..., pārrakstīja.

“Latviešu Jāņu dienas dziesmu 1863”(ironisks apcerējums) norakstījis kādos 30 eksemplāros, bet to pieticis ko izsūtīt “Kārumniekiem” tikai uz Straupi, Burtņiekem, Smiltēni, Skujēni un Nītauri. Citi dziesmai esot atraduši arī meldīju,” –tā raksta Aleksejs Apīnis savā grāmatā “Neprasot atļauju” 1987.gadā.

Viens tautasdziesmas eksemplārs esot nodots arī Krišjānim Baronam.

Drabešu kungs ar Vīlipu bijis apmierināts un „acīmredzot, arī otrādi. Tur viņš sadzīvoja līdz baltam vecumam. Pie Drabešu kungiem viņš nokalpojis vairāk nekā 50 gadu. Kad pienāca dziļš vecums, viņu vienkārši izsvieda no muižas – “Jēkab, Tu esi brīvs. Vari dzīvot, kur vēlies.”

Jēkabs Vīlipsis- strādā muižā, visu mūžu cieša saistība ar baznīcu, bet reizē arī ar Brāļu draudzi- ir viens no talantīgākajiem sacītājiem, bet reizē pats raksta un pārraksta pamfletus par baznīcu un muižu. Un pie visas savas buntavnieciskās darbības pats paliek ar veselu ādu.

Dažas Jēkaba Vīlipa māsasdēla Kārļa Sīļa piezīmes:

“1870.gada .janvārī Dolēs notika Brāļu draudzes puīšu svētki. Sacītājs bija pats mājas saimnieks Mārcis Īzāks.

1870.gada 15.septembrī Brāļu draudzes saiešana notika Zvanniekos, kurā runāja Vīlipsis.

1891.gada 23.augustā brāļu saiešana Doles skolā. Dziesmu iesācējs bija P.Pētersons no Pieķavēniem.

1891.gada 26.maijā – Pieķavēnu piedarbā pie rijas . No rīta sanāca tikai puīši, bet uz vakaru visi kopā. Dziesmu iesācējs bija Pētersons no Pieķavēniem, Doles Heidoks un Jēkabs Vīlipsis. Jēkabs tad jau dzīvoja pie mums Kaikuņās, bija vecs un labāki varēja runāt nekā dziedāt.

Pēc 1894.gada saiešanas Pieķavēnos vairs nenotika.

1893.gada 19.novembrī tika dziedāts Saltupju mājā, Kosā.

1894.gada 29.maijā Brāļu draudzes saiešanas notika Jaudzumos.

1899.gada 10.novembrī tika dziedāts pie Spāres Doles nabagmājas. Bija sanācis liels pulks.”

Jēkabam Vīlipam labi sapsēja ar māsasdēlu – Kaikuņu saimnieku Kārli Sīli, un viņš pavadīja mūža nogali Kaikuņās

Jēkabs Vīlps ir sarakstījis daudz dievticīgu pārdomu, pierakstījis notikumus par Brāļu draudzi un par aptuvienes mājām. Vienlaikus Jēkabs Vīlps bija arī sacītājs daudzās Brāļu draudzes saiešanās.

M.Vanagas secinājumi par Brāļu draudzi

Citāti no M.Vanagas grāmatas “Tēva cilts”.

“Brāļu draudze pirmā vienoja latviešus uz garīgu atmodu, pirmā deva triecienu dzimtbūšanai Vidzemē.

Brāļu draudzes idejas par cilvēciskumu jau 18.gs. 30.gados iesējās arī Āraišu draudzē un ātri saasnoja.

Ļaudis uz šīm saiešanām gājuši kā “pie dzīvības avota” .

Nobeigums

“Latviešu dievi un to cīņa ar svešo iebrucēju Dievu”

Līdz 13.gs., līdz vācu iebrukumam latvieši jau nedzīvoja bez sava Dieva, arī viņi pazina šo Visaugsto spēku, kalpoja tam atšķirīgi. Tā bija mūsu senču reliģija.

Latviešu dievi sīkstī turējās ļaužu dvēselēs un turas. Arī tad vēl, kad vācu mācītāji lielās dūsmās paši ņēma cirvi rokās un bez žēlastības pret vecu koku cirta nost milzīgos svētozolus, iznīcināja svētvietas.

“Bija vēl daudz citu mēģinājumu iznīcināt mūsu mūžseno ticību un paražas. Ap smagā 18.gadsimta vidū krievu valdība atcēla 11 svinamās dienas, to vidū arī Jāņus un Miķeļus, par ko zemnieki bija ļoti sašutuši. Jāņi bija latviešu senākie, gaišākie svētki, un tad neviens zemnieks nestrādāja ne muižā, ne savā mājā. Saulgriežu svētki! Kaut arī viņam svētdienā pie kauna staba draudēja rīkstes, zemnieks Jāņu dienā uz muižu negāja un Jāņu naktī ligoja ,cik spēka. Atradināt latviešus no saviem svētkiem nav izdevies nevienai varai,”M.V.

Par neiznīdējamo latviešu tautas dzīvesziņu raksta arī paši vācieši, piemēram, vācbaltiešu luterāņu mācītājs Augusts Vilhelms Hūpels, viņš reizē arī vēsturnieks, folklorists, interesējies par latviešu dzīvesziņu, vācis arī tautasdziesmas. Viņš teicis: “Ar lēnu braucīšanu un spiešanu viņi(latvieši)murmina kādus vārdus un apmierina sāpes, uzreiz izdziedē čūsku kodumu, bez kāda grūtuma iegroza izmežģītu locekli. Bet savu mākslu īsi pirms nāves atklāj tikai saviem bērniem vai draugiem. (piezīme – tajā laikā jau neviens neprata rakstīt – 18.gs.)

Tāda visa zinātāja mūspusē bija Mīlmāte. Par viņu Melānija Vanaga raksta daudz.

Melānija Vanaga saka: “Tā mēs paaudzi pa paaudzei plūstam uz mūžību. Un jau aiz gadsimta vairs nepazīstam savus senčus. Arī man te gandrīz katrs senāks arhivāra pieraksts jāņemam izziņāt no jauna, cik tas nu ir iespējams. Un tikai šajā izziņas procesā iz pagātnes sāk vilkties augšā arī viss dzirdētais no saviem vecākiem un apstaigātiem radu ļaudīm. Es ļoti cenšos faktus nopamatot, bet kāds “pamats”kādreiz var nebūt arī īstais. Pat pašas atmiņas var kādreiz novilkēt sānis.”

Brāļu draudzes darbībai Vidzemē bija liela nozīme, bet Brāļu draudze nav mūsu mentalitātes, identitātes veidotāja. Tas pamats veidojies daudzu gadsimtu garumā.

Dzīves uztvere, domāšanas veids, tradīcijas, garīgā ievirze – tas viss ir veidojies daudzu gadu simteņus, sākums nav 18.gs.

Mēs esam, tādād esam izdzīvojuši ar visu savu mantojumu, ar tik bagātīgu mantojumu, kāda nav citām tautām un ko nekādi nedrīkstam noniecināt. Latviešu tauta savu identitāti ir veidojusi gadu tūkstošu laikā.

Mēs neprotam līdz galam tulkot vissenākās mūsu rakstu zīmes.

Bet es zinu, ka tām gara mantām, kuras radīja mans sencis, tai pirmajai, ģeniālajai literatūrai mutvārdos bija jāizdzīvo vairākus gadu simtus, līdz tā tika pierakstīta. Tā ir mūsu dzīvesziņa, tā ir mūsu reliģija, - tik daudz vitalitātes, asprātīguma, gudrības, vieduma, skaistuma!

Es saku to, nenoliedzot to labo, neizkropļoto, ar mežonīgu spēku neuzspiesto, ko esam saņēmuši no rietumu kultūras un reliģijas. Tas patiesi bija ļoti vajadzīgi. **Brāļu draudzes bija atspēriena punkts ceļā uz atmodu, ceļā uz brīvību.**

Kas būtu, ja nebūtu ģenerālienes Hallartes un Dāvida, ja nebūtu visu to lojālo, progresīvo, izglīto, vācbaltiešu – Merķeļa, Georga Manceļa, Stendera, vietējo mācītāju- Stauves, Kornēlija un vēl daudzu citu?

Tas atkal liek domāt ne tikai par to, cik liela loma apstākļu sakritībai vai situācijas nobriešanai, bet arī par to, cik loma kādas tautas vēsturē ir personībām.

Melānijas Vanagas muzejs –

Ingrīda Lāce

No kurienes M.Vanaga ņēma informāciju

Izziņas avoti(I.L.paveikts nespējamais – padomju laikos rasta pieeja mūsu vēsturnieku grāmatām, arhīvu materiāliem)

- 1.Baznīcu vizitācijas protokolu ieraksti baznīcu grāmatās
- 2.Izraksti no tā saucamajiem muižu dvēseļu revīzijas protokoliem jau no pašiem zviedru laiku sākumiem Vidzemē.
- 3.Svarīgi pētījumu avoti Cēsu un nedaudz arī Rīgas zemestiesu protokoli
4. Daudz palīdzējis zinātnieks Jānis Zemzaris, kurš mēnešiem, pat gadiem ilgi pētījis arhīvus Zviedrijā, Polijā un arī tepat Cēsīs un Rīgā. Viņš atļāva man(M.V.) izmantot savus izrakstus par vairākiem mani aizsenčiem zviedru laikos, kas tikuši tiesāti par dažādiem grēkiem.
- 5.Arhivārs, pedagogs Jānis Freibergs man deva iespēju izmantot arī viņa izrakstītos pagasta valžu un pagasttiesu protokolus.
- 6.No vēsturniekiem esmu izmantojusi E.Dunsdorfu, A.Švābi, P.Bērentu un arī vairākus jaunākos, kā Dz. Liepiņu, O.Zanderu.
- 7.No rakstniekiem kaut nedaudz devuši Kaudzītes Matīss, Roberts Sēlis, Margērs Zariņš, Artūrs Plaudis
- 8.M.V.Izrakstus par Brāļu draudzes iesakņošanas manā dzimtajā pusē ņēmu arī no Matīsa Kaudzītes grāmatas “Vijas” un L.Adamoviča “Latviešu brāļu draudzes sākumi un pirmie ziedu laiki”